

Viktorija Daujotytė. Vinco Krėvės universalijos

130 metų Vincui Krėvei-Mickevičiui, vienam iš lietuvių literatūros didžiųjų, universalistų, siekusių aprėpti žmogaus pasaulį ne tik prigimtiniais, bet ir kitų kultūrų parametrais. Sukaktis liko didžiojo Maironio jubiliejaus šešėlyje, bet gilinimasis į vieną kūrėją atidengė ir tai, kas lyg ir nebuvo pastebėta kito kūryboje. V. Krėvė įėjo į pagrindinį Maironio kelią – ieškojo Lietuvos galimybių tautos raiškos ir saviraiškos būduose. V. Krėvė jautėsi galįs byloti ir kaip tautosakinis balsas, perimantis, pakartojantis ir pratęsiantis. Ciklas „Liaudies stygomis“ ir pavadinimu pasako galėjimą groti *liaudies stygomis*, arba byloti pirminiu autentiškos kultūros balsu, pirminiu jautimu: „Saulė motulė – šarveliui krauti, / Mėnuo tėvulis – kraiteliui duoti.“ V. Krėvė buvo įsitikinęs, kad netgi karžygiškojo mito atskalų Dzūkijoje dar yra išlikę, kad giesmės apie Šarūną tebėra gyvos, jei ir nebeužrašomos. „Dainavos šalies senų žmonių padavimai“, sulaukę šimtmečio, yra knyga, kuria tarsi realizuota viena svarbiųjų Maironio „Pavasario balsų“ programų, išsakyta eilėraštyje „Aš norėčiau prikelti“: „Aš norėčiau prikelti nors vieną senelį / Iš kapų milžinų / Ir išgirsti nors vieną, bet gyvą žodelį / Iš senųjų laikų.“ Krėvė kūrė senųjų laikų kalbą, žodžius, jo *stilizacijos* neturi provaizdžio, yra pirminės. Tai mitinio Lietuvos kūno kūrimas, Maironio Lietuvos poetinio kūno pratęsimas.

V. Krėvė – didžiojo stiliaus rašytojas, savo kūryba apėmęs daug klausimų, problemų, svarbių ne tik lietuviams, aprėpęs mitinius, biblinius ir istorinius laikus, didelę erdvę – nuo Dainavos šalies iki Biblijos žemės, sukūręs įspūdingą veikėjų galeriją – nuo kaimo bobulės, skerdžiaus iki senovės karžygių, Lietuvos kunigaikščių, iki Rytų žemės išminčių ir paklydėlių. Kūrybos diapazono kraštinės – lietuvių liaudies dainų stilizacijos ir pastangos sukurti *biblinį stilių* „Dangaus ir žemės sūnuose“, neužbaigtuose ir neužbaigiamuose kaip ir visos didžiosios žmonijos knygos. Didžiojo stiliaus pamatas – universalijos, kildinamos iš patirties, iš bendrosios žmonijos išminties. V. Krėvės atveju – ir iš idealizmo, iš idealiųjų pradų gyvastingumo. Misterija „Likimo keliais“, kad ir neprilygstanti geriausiems šio rašytojo kūriniams, lieka reikšminga idealiųjų pradų veiksmingumu, aistringai teigiamu realiojo ir dvasinio pasaulio vientisumu: niekas neišnyksta, tik tarsi laukia savo laiko. Vincas Višvilis, svarbiausias misterijos veikėjas, ištaria: „Atgimusi, prabudusi tauta pati suras užburtą žodį, kuris atskleisti turės jai ateities prasmę...“ V. Krėvės „Likimo keliais“, Vydūno „Amžina ugnis“, „Probočių šešėliai“ ženklina savitą lietuvių poetinį ir filosofinį idealizmą, vėlyviausią idealizmo atkarpą Europos padangėje. Tai negali būti paaiškinta tik romantizmu, tai didžiųjų XX a. pradžios kūrybingųjų žmonių utopijos: pasikliauti intuityviosiomis galiomis, ieškoti dvasingumo resursų Rytų kultūrose, megzti ryšius, jungti menus į vientisą sinkretinę kalbą, justi gyvybę kaip visko pamatą, pasikliauti intuicija. V. Krėvė buvo šių siekimų veikiamas ir juose dalyvavo. Panašiai kaip ir Jurgis Baltrušaitis: susitikę jie atpažino vienas kito artumą. Ar šiandien nuo šių siekinių, formavusių ir skirtingų kultūrų, religijų susikalbėjimą, nesame atkirsti revoliucijų, karų, raudonojo ir rudojo maro, ar bepajėgiame suvokti tų didžiųjų siekimų esmę? Gal tik kartojame žodžius, bet liekame už jų tarsi už sienos. Atnaujinti kalbėjimą apie V. Krėvę būtų ambicingas uždavinys.

V. Krėvė tarsi vykdė kelias programas: pirminę, kuria siekėsi sąlyčio su tautosaka, su liaudies kūryba; jautė, kad ir pirminiai klodai yra nevienalyčiai, galima skirti idealų (dainos) ir realų gyvenimo planą. Už to, su kuo dar susitiko ir rinkdamas, užrašinėdamas tautosaką, suvokė esant gilumą – pulsuojantį karžygišką mitą, tarsi jį rekonstruodamas siekė sukurti aukštuosius lietuvių mentalinio pasaulėvaizdžio skliautus, ieškojo giliosios istorijos atsiliepimo dabartyje. Didįjį stilių įgalina kasdienybės ir dvasios siekimų, pirminio, tautinio, ir individualaus kūrybingumo, prigimties aistringumo ir nuolankumo dermės. V. Krėvė jungė tai, kas kilo iš tautos patirties ir kas ėjo į ją iš pasaulio. Kad tauta išliktų, ji turi remtis savo išgalėmis, bet semtis ir iš kitų resursų. Turi būti atvira, bet atvirumą turi įgalinti pasiklovimas savo kultūriniais, dvasiniais ištekliais. Rytų kultūros refleksijos V. Krėvės kūryboje neapeinamos, kai bandome apimti šio kūrėjo visumą ar bandome pasekti lietuvių dėmesį kitoms kultūroms.

V. Krėvė buvo ne tik intuityviųjų kūrybos galių, bet ir stipraus intelekto žmogus. Vienas pirmųjų lietuvių filosofijos daktarų, lyginamosios kalbotyros magistras, profesorius, Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas, Latvijos universiteto garbės daktaras, Litanistikos instituto direktorius. Lietuvos mokslų akademijos, kurios užuomazgos formavosi tarp Kauno universiteto profesūros, pirmasis prezidentas. Būtų prasminga V. Krėvei-Mickevičiui ant akademijos pastato sienos atidengti paminklinę lentą.

Aktyvios pasaulėjautos, veiksmo žmogus, ne tik nevengęs rizikos, bet ir jos traukiamas iš pačios prigimties gelmių.

Turėjo politinio veikimo aistrą, ją patyrė ir bandė realizuoti dar mokytojaudamas Baku. Aktyviai dalyvavo Klaipėdos susigrąžinimo peripetijose. 1940 m. buvo tapęs vadinamosios Liaudies vyriausybės vadovu, tikėjo gelbėjās Lietuvā, bet suvokęs tikrājā padėtį iš vyriausybės išėjo, padarė viešą pareiškimą apie savo politinę veiklą sovietmečiu. V. Krėvė, dabar išskylantis ir į politinės sociologijos, tiriančios žmonių likimus sudėtingomis situacijomis, centrą, duoda ir tokiems tyrimams būtiną pamoką: jokiais atvejais kūryba ir kūrėjas negali būti išskiriami, tai yra vienis. Kunigaikštis Šarūnas niekada neatsiskyrė nuo jį sukūrusio V. Krėvės.

Pažymint V. Krėvės literatūrinio darbo dvidešimtmetį, Vincas Mykolaitis-Putinas paskelbė straipsnį „Idėjiniai Vinco Krėvės kūrybos pradai“, kur pirmas iškėlė bendrųjų idėjinių pradų svarbą V. Krėvės kūrybai, siekė rasti formulę, „kuri tarsi magiška šviesa nušviestų visą painų kūrėjo minties labirintą“, aiškiai suprasdamas, kad kiekviena „formulė negyva ir ribota, o kūryba – pati gyvybė – viena, vieninga ir vientisa“ (1). V. Mykolaitis-Putinas pirmasis suvokė V. Krėvės universalijų svarbą.

V. Krėvė *universalistas* čiurlioniškąja prasme. Kosminis *Rex* ir tragiškasis Prometėjas yra jau ankstyvosios V. Krėvės kūrybos (dar lenkų kalba) dvasios orientyrai. Bet neatskiriami nuo tautinės pasaulėvokos rašto – nuo liaudies dainos, buitinių konkretumą pakylėjančios iki kosminės visuotinybės. Dzūkija ilgiausiai išsaugojo ne tik autentiškas kultūros šaknis, bet ir visuminį jos alsavimą. M. K. Čiurlionis ir V. Krėvė juto šios autentiškos kultūros visuotinybę, buvo jos keliami iki didžiosios paslapties, iki savito dvasios-dievybės jutimo. Kuo giliau suvokiama prigimtoji kultūra, tuo labiau atsiveria jungtys su kitomis kultūromis, galiausiai pajuntama, kad visa yra viena. Ir „Rytų pasakos“, ir „Šiaudinėj pastogėj“ gali būti suvokiamos tame pačiame žmogaus būties prasmų horizonte, kurio aukščiausius taškus žymi šventraščiai – ne tik Biblija, bet ir Koranas. Ir Maironiui, ir V. Krėvei buvo svarbios Vedos. V. Krėvės siekinys – surasti dvasinę pusiausvyrą, teisingai pasirinkti, bandyti suvokti „kam žmonės ir visa, kas yra pasauly, randasi, gema, kenčia, vargsta ir miršta pagaliau...“ Ir tirdami literatūrą, ir artindami literatūros tekstus prie antropologijos, ir plėsdami egzistencijos filosofijos ribas literatūros linkme, V. Krėvė matome kaip vieną pamatinių vardų, kurie Lietuvai leidžia dalyvauti bendrosiose kultūros prasmų struktūrose.

V. Krėvė savo sukurtus žmones perveda įvairiausių išbandymų keliais, palieka vienišus ir tuščio dangaus akivaizdoje. Bet žmogus, paliktas vienas sau, dar nepraranda būties, nors ir priartėja prie tragiškosios kolizijos. Iš esmės vieni, palikti patys sau ar nuo kitų pasitraukę yra visi pagrindiniai V. Krėvės herojai. Pirmiausia dramų herojai – Šarūnas ir Skirgaila. Dramų, kurios yra pamatinės lietuvių teatro istorijoje ir dėl tragizmo pajautos. Nepatyręs, neišgyvenęs tragiškojo katarsio nei menas, nei žmogus negali subręsti, patirtis lieka amorfiška, nepersmelkta kažko, kas yra gilesnis už ją pačią.

V. Krėvė gilinosi į tikėjimo ir pasitikėjimo problemas, gana griežtai atmesdamas vienos tiesos, vienos knygos žmones-fanatikus. Abejonę laikė žmogiškumo ženklu. Savo viso gyvenimo kūrinyje „Dangaus ir žemės sūnūs“ atidžiai tyrinėjo Erodo charakterį, nesivadovaudamas jokių išankstiniu žinojimu.

Pasirinktas Krėvės vardas susijęs su kriviu; tartum jis buvo įsipareigojęs spręsti pamatinį lietuvių klausimą – kas mes buvome, ką žinojome, ką žinojo senieji išminčiai, kriviai, vaidilos, kur tas žinojimas dingio, kas su mumis atsitiko naujaisiais laikais, kas mūsų laukia? Gali būti, kad rinkinio „Šiaudinėj pastogėj“ (1921–1922 m., atskiri kūriniai publikuoti anksčiau) apsakymus V. Krėvė kūrė kaip pasakojimų ciklą, kaip žemdirbiškojo epo, kadaise pradėto Kristijono Donelaičio „Metais“, variantą. Išmintis negimsta ir nemiršta, išmintis keičia pavidalus, perdavimo kanalus. Sunykus krivių-žynių luomui, išmintis nusileido į pačią pažemę, į žmones, esančius arčiausiai gamtos, žemės. Apsakyme „Antanuko rytas“ V. Krėvė parodė, kaip tai, kas senam žinoma, kas jo sąmonei atrodo svarbu, tad išlaikytina, perduodama mažam. Perduodama didžiausio palankumo, rūpesčio, meilės keliu. Pirmasis „Antanuko ryto“ sakinys: „Antanukas labiausiai myli savo senelę.“ Meilė yra tiesiausias tiesos takas: nuo vaikystės iki senatvės. „Krėvės Antanukas <...> tampa panašus į žmones istorinės civilizacijos vaikystėje, išvysčius plačias ir sudėtingas mitologijas kaipo būdą žiūrėti į pasaulį tiesiomis ir naiviomis akimis. Kaip ir tie mitų kūrėjai Antanukas prisiima žodžius pilna ir tiesiogine jų prasme, nes jo sąmonėje dar nesusidėstė abstraktus kalbinis klodas, kuriame žmonės automatiškai vartoja palyginimus ir metaforas, nebeturinčias vaizdinės jėgos“ (2). Civilizacijos sąvoką Rimvydas Šilbajoris, įdėmus literatūros tyrėjas, pavartoja neatsitiktinai. Literatūra, gręždamasi atgal, jaučia lietuvių (bendresne prasme – baltų) civilizacijos alsavimą – didelę vaizdinę, mitinę galią. V. Krėvė, nuo vaikystės patyręs šios galios alsavimą žodžiais ir gamtos vaizdais, kaip menininkas ir kaip tyrėjas, buvo jai empatiškai įsipareigojęs.

„Šiaudinėj pastogėj“ apsakymais V. Krėvė sukūrė realųjį Maironio *baltojo senelio* turinį, koks jis buvo, ką žinojo, ką jautė ar nujautė, atskleidė jo išmintį, paprastą ir universalią. V. Krėvė sustiprino ir suintensyvino tą meninio pasaulio suvokimo ir

perteikimo būdą, kurį savo kūryba, ypač „Kūdikystės sapnais“, atvėrė Jonas Biliūnas. Davė stiprų impulsą Petruui Cvirkai; jo „Kasdienės istorijos“ dedikuotos V. Krėvei. Tradicijos linija, apšviesta ir Vaižganto, bendrakeleivio. Prigimtoji kultūra, kylanti iš *čia*, iš šioje žemės vietoje gyvenančių žmonių patirties, iš jų santykio su medžiu, augmeniu, su gyvu ir mirusiu, su dangum, akivaizdžiausiu slėpiniu. Kultūra, kuri funkcionuoja kaip pakankama gyvenimui, gebanti jį pripildyti ir žmogiškumui skleistis būtino būties rūpesčio. V. Krėvės esmingai sustiprinta etnokultūrinė tradicija, patikimai pasiremianti tuo, kas prigimta, ateina iki Juozo Apučio, Romualdo Granausko, iki Vandos Juknaitės. Šiandien regime jos nykimą, traukimąsi iš lietuvių pasaulėvokos. Bet V. Krėvės „Likimo kelių“ Vincas Višvilis ir patyręs brutalų tikrovės spaudimą atkakliai tvirtina: „Aš tvirtai tikiu, kad senovės laikai turi mums grįžti – ir jie grįš.“ Istorija nėra nulemta tik tikrų įvykių: karų, revoliucijų, konfliktų, sandūrų. Istorijoje dalyvauja ir tai, kas nematoma, neapčiuopiama, bet kas turi galią iškilti, pasirodyti. Istorija yra ir misterija.

Su savo praeitimi žmonijai susitikti nėra lengva. Archeologijos pastangos ir humanistikai turi teikti didesnio pasitikėjimo. Būtent – pasitikėjimo, įprasminančio ir tikėjimą, kad tokios dvasinės sanklodos, tokio vidinio regėjimo žmonėmis kaip M. K. Čiurlionis, Vaižgantas, V. Krėvė reiškiasi *kažkas*, kas yra daugiau už kasdienes, pragmatines mūsų galimybes. V. Krėvė leidosi (arba kilo) iki žemės mažiausių, juose atskleidamas ypatingą sąmonės judėjimą patirties horizontu paslapties linkui. Senis Vainoras iš „Bedievio“ apie kapinyno nuotaiką: „Betgi aš vis juntū, kad ten kažkas gyvena, ir gana. Ten kryžius, ir tasai rodosi, gyvas. Tik gyvybė ten kitoniška, rami, ne tokia kaip žmonių tarpe. Sėdi ten žmogus, ir vis rodosi, kad štai, štai vienas akimirksnis – ir tu sužinosi didelę didelę paslaptį ir būsi tokis pat ramus.“ Sužinojimo būdas – įsijautimo, įsibuvimo, susibuvimo. Be prievartos ir agresijos. Ramumo kaip aukščiausios patirties siekiamybė. Ta pati Rytų kultūroje, ta pati senojoje lietuvių, platesne prasme ir baltų, pasaulėvokoje. Patirtis, kuri ateina iš kitų kultūrų, teisingai suvokta, o ne kuriuo nors vienu aspektu suabsoliutinta, leidžia išsamiau perskaityti ir prigimtos kultūros raštą. Ir atvirkščiai – prigimtos kultūros patyrimas yra patikimas kelias į kitą kultūrą. „Dangaus ir žemės sūnus“ V. Krėvė pradėjo dar 1907 m.; atskiros jo kūrybos temos tarsi persmelkia viena kitą. Kaip vieną iš tikslų V. Krėvė minėjo „orientalinio biblijinio stiliaus“ sukūrimą. V. Krėvė ir anksčiau kėlė sau stiliaus uždavinius: liaudinio (tautosakinio), aukštojo (neoromantinio), kasdienio (žemdirbiškojo). Kiekviena iš šių perskyrų savaip iššakoja etnokultūrinį arba prigimtinį branduolį. „Dangaus ir žemės sūnumis“ V. Krėvė vykdo ir „Rytų pasakomis“ pradėtą programą. Ir lietuvių kalba, pirmiausia liudijančia etnokultūrinę pasaulėvoką, būtina pereiti pirminiais krikščioniškojo pasaulio pėdsakais. Itin gyvybingos šiandien atrodo nuotrupos, neapdorota, fragmentiška medžiaga, turėjusi sugulti į biblinį kūrinį. Fragmentiškėjant šiuolaikiniam filosofiniam mąstymui, susidarant kitiems kontekstams, V. Krėvės nuotrupos skamba kaip autentiška egzistencializmo filosofija, gana pesimistiška: „Aš ilgai gyvenau pasauly, bet nepastebėjau, kad žmogus būtų tapęs geresnis ir mielaširdingesnis artimui savo...“; „Žmogus visko pavydi, ko patsai neturi, išskyrus du dalykus: proto ir geros širdies.“

1952 m. spalio 19 d. Filadelfijoje, minint V. Krėvės septyniasdešimtmetį, Pensilvanijos universiteto profesorius Alfredas Sennas savo kalboje pabrėžė, kad Krėvė esąs vertas Nobelio premijos. Galima suprasti šią mintį kaip gražų jubiliejinį gestą, bet ir pakankamai pagrįstą. Universalesnio rašytojo Lietuva neturėjo ir neturi. Vincas Krėvė iš tiesų aprėpė didžiąją triadą, nurodytą ir V. Mykolaičio-Putino: dvasią-dievybę, pasaulį ir žmogų. Jis nutiesė patikimus kelius tarp prigimtosios kultūros ir didžiųjų universalijų. Buvo ir liko Krėvė-krivis, galbūt krivių krivaitis, prisiėmęs pareigą ieškoti savo genčiai, savo tautai kelių į sudėtingą, besikeičiantį pasaulį, nebijant rizikos, atsakomybės, neišvengiamų paklydimų, kaip žmogaus kelio ženklų.

(1) Mykolaitis-Putinas V. Raštai. Estetika. – Vilnius: Mintis, 1989. – P. 184.

(2) Šilbajoris R. Netekties ženklai. – Vilnius: Vaga, 1992. – P. 34.